

Els molins a Torrebesses del segle XVII al XXI

The mills in Torrebesses from the 17th to the 21st century

RESUM

A Torrebesses, la història dels molins és llarga i cruenta. Els principals productes que es recollien eren el blat, el vi i les olives, dels quals dos necessitaven els molins. Aquests molins eren propietat del Senyor i tots havien d'anar-hi a moldre. Escala Dei així tenia el negoci i el control de les collites que, junt amb la prohibició de poder construir molins nous, provocà el descontentament dels caps de casa del poble, que es van rebel·lar i van lluitar, amb les armes que tenien, fins a la fi del Monestir.

PARAULES CLAU

Torrebesses, Escala Dei, molins, prohibició, rebel·lia.

ABSTRACT

The confrontation over the use of the mills in Torrebesses was long, fierce and painful. The main crops of the village were: olive trees, wheat and vineyards. The peasants needed the mills for the harvest, but these were completely controlled by the Monastery of Escala Dei. In addition, the Monastery banned the construction of new mills. These circumstances were the source of rebellion and struggle. The peasants fought for their rights until the Monastery disappeared.

KEYWORDS

Torrebesses, Escala Dei, mills, prohibition, rebelliousness.

Maria Jesús Monclús i Puig

Mestra i investigadora

moncluspuig@gmail.com

La història dels molins de Torrebesses, és llarga i cruenta, comparable a altres pobles propietat d'Escala Dei i molt diferent dels pobles limítrofs, els quals gaudien d'un tracte molt més just i favorable.

Els principals productes que recollien els caps de casa del poble eren el vi, el blat i les olives. Pel vi, cada casa tenia el seu trull; pel gra, el monestir tenia els seus mecanismes per controlar la producció en les eres, i pel que fa a les olives, ho controlaven amb l'obligació d'haver d'anar a moldre tot el poble al molí propietat del Senyor.

El monestir d'Escala Dei, per mitjà de subhasta, arrendava tots els drets que tenien en aquest poble, inclosos els edificis, el castell, els molins, etc. Aquest arrendatari era assistit pel batlle de sac o col·lector, nomenat pel Monestir, que era el que li indicava les quantitats que havia de cobrar de cada casa, com en el cas del cens i altres tributs, i qui informava de la quantitat produïda en les collites al Monestir.

El segle XVIII va ser especialment difícil pels habitants de Torrebesses. Els impostos que decretà el rei, sumats als impostos del Senyor, feien inviable la vida i el treball.

Les diferències d'opinió entre el Senyor i el poble en moltes coses, entre elles la prohibició general i inamovible a la construcció de molins d'oli nous, van dur a un plet que durà tot aquell segle i fins el principi del següent (MONCLÚS 2019).

MOLINS DEL SEGLE XVII

Molí dels Frares: Molí d'oli

En el capbreu de l'any 1631,¹ una de les obligacions que trobem relacionada és la d'haver d'utilitzar el molí d'oli propietat del Senyor. Es tracta del molí i hort, que va ser conegut com a molí dels frares i després també com a molí vell, segurament el més antic del poble.

...a mig dia amb la palafanga de la Vall Major, a tramuntana amb la Dreuera que va de Torrebesses a Llardecans, en lo qual molí d'oli, són tinguts y obligats tots los poblants del dit lloc a anar a moldre totes les olives y pagar per quiscuna faneca de olives mig almud y de quiscun peu un sou.

Aquest molí, a més de donar-los-hi molts beneficis, els donava la possibilitat de tenir controlada la producció d'olives de totes les cases del poble.

L'any 1765 s'executen obres de reparació del dit molí i en data 16 de juny de 1765,³ en Francesc Barberà, veí d'Alfès, i Maties Aymà, veí de Lleida, els dos mestres d'obres que duen a terme els treballs de reparació, formalitzen una escriptura per justificar el preu de les millors fetes i fan constar el següent:

Que, a efecto de ver, mesurar, estimar y calcular el valor de las obras tocantes a los materiales y maniobras de ellas, con los jornales de maestros albañiles, peones y demás empleados en las mismas, hechas en dicho molino de aceite, son de valor de seiscientas cuarenta y dos libras moneda catalana y dos sueldos barceloneses.
(Transcripció pròpia de l'original)

Molí del Prat: Molí fariner

Creiem que en aquest segle funcionava el molí fariner del Prat, més tard conegut també com a molí del Tomàs, i d'acord amb la memòria de la gent del poble va ser també conegut com el molí de la vall d'Extremera.

SEGLE XVIII

Durant aquest segle es va incrementar la producció d'olives perquè els caps de casa, pels seus propis medis, van desermar alguns vessants de les serres, construint les «espones» o parets de pedra seca i plantant olivera arbequina. Tenim notícia que Procopi de Bassecourt, baró de Maials i senyor de Llardecans, entre els anys 1752 i 1755, ven a Torrebesses 170 plançons a raó de dos sous la unitat (SALES 1994:16).

El molí que feia tants anys que funcionava es devia quedar petit i, animats per l'exemple que tenien d'alguns pobles de l'entorn, van demanar moltes vegades al Monestir poder construir un de nou per part dels particulars del poble, però mai els hi va ser concedit.

D'acord amb l'escrit de l'Oriol Regué, publicat en la revista *El Bolló* de Torrebesses, uns caps de casa del poble (Josep Arbonès de la Vileta, Miquel Joan Castelló, Pere Joan Estadella, Miquel Font, dit Canut, Josep Castelló, Jaume Gassol, Francesc Companys i Porqueres, Josep Almacelles, Agustí Rohé, dit Cabré, Francesc Piñol de la Vileta, Pere Joan Freixes i Francesc Arqué) l'any 1793 es van atrevir a construir-ne un, però la repressió per part del Monestir va ser molt dura i molt greu (REGUÉ 2017).

El Monestir al llarg del temps sempre havia tingut un molí fariner de la seva propietat al que anaven els habitants de Torrebesses; es tracta del molí de la vall o del Prat, però en aquest temps

¹ Arxiu Històric Nacional d'Espanya (AHNE). -- Llibre N- 2 -- 1631 -- 13929 S. XVII- Capbreu del lloc i terme de Torrebesses.

² Arxiu Històric de Torrebesses (AHT), Tom 368, fol. 164 a 166v.

³ Arxiu Històric de Lleida (AHLL), tom 889, fol. 155 a 156v.

es trobava derruït, per la qual cosa creiem que devien anar fora vila a moldre el blat, fins a la restauració del molí del Prat.

Durant aquest temps en què el Monestir es mostra tant contrari a la concessió de permisos per construir nous molins d'oli, i davant el fet que el poble no en té de fariners, dona dues concessions per posar-ne en marxa.

Primera Concessió: Molí del Prat o d'en Tomàs

En document de data 30 de maig 1824² signat per Jaume Bages i Olivas, notari de Reus, s'inclou l'escriptura de data 23 de maig de 1764 i la relació d'un document privat de data 25 de juny de 1750 en què D. Pau Vidal, monjo procurador del Monestir, en nom del Reverend Anselm Rúbies, monjo prior i procurador del reial Monestir, concedeix per via d'establiment aquell molí fariner derruït, propietat del Monestir i situat en la vall de Torrebesses, a Josep Grau del Morell, habitant en el molí de Reus. (Fig. 1)

Fig.1. Restes del molí, en la partida del Prat. Foto de l'autora.

Al cap d'un temps de la mort de Tomàs Grau, aquest molí va ser venut en pública subhasta a Carles Florensa, de casa Carló, que actuava com a procurador del Monestir, el qual en document posterior va fer la cessió al dit Monestir. Per tant, aquest molí va ser altra vegada propietat d'Escala Dei (JANÉ 1828a).

Venta de un molino que el Albaceasgo tenía y poseía en el término y secano de este pueblo en Pública Subasta a Carlos Florensa, Procurador que en aquel entonces era del Real Monasterio de Escala Dei, conforme consta en otra escritura pública otorgada en poder de D. Antonio Capdevila de la villa de Torres de Segre en el año de 1828.

Segona Concessió - Molí del Pontarró

El Pare Benet Bas, prior del Monestir, atorga davant el notari de Poboleda, Josep Roger i Capdevila, l'establiment d'un molí en

la partida del Pontarró a Miquel Gort de Torrebesses. Un testimoni d'aquesta concessió es recull en l'escriptura de data 6 de juny de 1789, atorgada per Pere Aguilar, real notari públic de la vila de Cornudella, notari de Poboleda, concedeix. (JANÉ 1789 b)(Fig. 2)

Fig.2. Restes del molí en la partida del Pontarró. Foto de l'autora.

SEGLE XIX

Durant els primers anys d'aquest segle, encara persistia la mateixa política repressiva d'Escala Dei i continuava negant permisos per la construcció dels molins d'oli, però, no obstant això, fan una altra concessió de molí fariner a Miquel Gort; es tracta del molí de la Vall de Granyena.

Molí de la Vall de Granyena

En data 16 de febrer de 1803, Narcís Abella, Senyor de les aigües i amb poder per a concedir qualsevol instal·lació de molins, en aquest document concedeix l'establiment i la facultat de construir un molí fariner a les seves expenses i en el terme i lloc de Torrebesses, partida de la Vall de Granyena, en les terres de la seva propietat a Miquel Gort i als seus (JANÉ 1803c). (Fig. 3)

Fig.3. Restes del molí en la partida de la Vall de Granyena. Foto de l'autora.

Malgrat aquests establiments, el Monestir segueix denegant la construcció de molins d'oli. En aquesta tessitura, als de Torrebesses,

ses no els resta cap altra solució que seguir amb la seva determinació de rebel·lia.

Però en aquest mateix segle, sota el regnat d'Isabel II, i després de diferents desamortitzacions, l'any 1835, en el marc de la reforma eclesiàstica, es decreta la supressió de totes les cases d'ordes religiosos i militars amb menys de dotze membres, entre els que es trobava la Cartoixa d'Escala Dei a Tarragona, que n'ostentava el senyoriu. Amb aquest decret de supressió, Torrebesses queda totalment alliberada de les obligacions i les prohibicions que sempre havia imposat el Monestir. Aviat comença la construcció de molins i durarà tot el segle de forma continuada.

CONSTRUCCIÓ DE MOLINS

Molí del Bep de Canut (Fig. 4 i 5)

Fig.4 i 5. Restes del molí en l'antiga partida de la Peixera i data de l'any que el van.

L'any 1840, en Josep Font i Estadella, de cal Bep de Canut, construeix un molí en la partida de la Peixera. Serà el primer molí d'oli que es construeix a Torrebesses, just cinc anys després de la supressió del Monestir, i a més, propietat d'una sola casa. En el seu testament, de data 5 de març de 1859, en Miquel Font deixa la meitat d'aquest molí a Josep Casol, marit de la Teresa, germana de la Raimunda, la seva cunyada i hereva (GUTU 1859).

En data 22 d'agost de 1862,⁴ en Josep Casol ven aquesta meitat del molí a sa cunyada, Raimunda Vidal. De l'any 1859 al 1862 aquest molí va ser propietat de dos caps de casa.

Molí de casa Font, casa Castelló i ca la Monquia (Fig. 6)

Fig.6. Restes del molí en el camí de la Granadella, partida de la Sénia. Foto de l'autora.

En data 29 de desembre de 1847,⁵ en Josep Castelló i Iglesias, Josep Castelló Pascual, pare i fill de casa Castelló, Josep Ballesté i Aran, de casa Font, Ramon Vendrell i Sabaté, de ca la Monquia, i Ignasi Vendrell i Sabaté, de la Pobla de la Granadella, projecten construir un molí d'oli en la partida de la Sénia, en un bocí de terra al costat de la carretera o el camí de la Granadella. Van comprar als Castelló tres quartes parts d'un tros de terra campa situat en la mateixa carretera de la Granadella, del terme d'aquest poble i partida de la Sénia. Tot el tros de terra campa del que se separen les tres quartes parts confronta a sol ixent amb la referida carretera, i a migdia, ponent i tramuntana, amb altres terres dels venedors. Aquest molí tenia almenys dues premses. La propietat la constitueixen proindivisa.

Els Castelló, per la seva banda, es comprometen a utilitzar el referit molí per a totes les oliasses que produeix la resta de la peça de terra campa. El 1997 es van retirar els elements de pedra que encara hi romanien, com piques i altres. D'acord amb alguna gent del poble, aquest molí diuen que també va ser conegut com el molí dels francesos (JANÉ 2000: 63, 18).

Molí Vell, dit del Moré, de la Vall, dels Frares (Fig. 7)

Fig.7. Restes del molí en la partida del Moré. Foto de l'autora.

⁴ AHLL, Tom 1441, fol. 300. Escripura 245.

⁵ AHLL, Tom 50, fol. 8.

Com ja hem dit, aquest molí és el que va ser propietat durant molts anys del Monestir i en el qual tots els caps de casa del poble tenien l'obligació d'anar a moldre les seves olives. Amb la dissolució dels ordres monacals i els processos desamortitzadors, aquestes propietats són venudes en subhasta pública.

En una d'aquestes subhastes és venut aquest molí en data 25 d'abril de 1857, venda que es recull en l'escriptura de data 20 d'agost de 1879,⁶ on en Ramon Arqué, de ca la Juana, Joaquim Gort i Gigó, de casa Gort, Josep Arqué i Esteve, de cal Rafeló, Josep Solà i Vidal, comerciant veí de Saragossa, i Josep Guiu i Ballesté, de cal Silvestre de Torrebesses, apareixen com a compradors. Aquest molí d'oli està situat en la partida del Morè del municipi de Torrebesses, i té quatre palanques o premses amb les corresponents pedres o cilindres i altres utilitatges. La compra es fa en concepte de propietat proindivisa.

El 20 d'agost de 1879,⁷ en Ramon Arqué i Esteve de Ca la Juana ven a Josep Font i Roig de casa Canut i Manuel Font i Roig de casa Oró la cinquena part proindivisa que era de la que li corresponia. El 28 de març de 1886 es formalitza l'escriptura de constitució de la societat del molí Vell, en la que Miquel Gort i Farrerons (en el seu nom i com a apoderat dels seus germans Antolí, Elvira, Júlia i Amàlia Gort i Farrerons) i el seu germà Paulí Gort i Farrerons, Ramon Arqué i Arbonès, de cal Rafeló, Josep Solà i Vidal, del comerç veí de Saragossa, Josep Font i Roig, de casa Canut, i Manel Font i Roig, de casa Oró, Josep Guiu i Martí, de cal Silvestre, tots ells propietaris del molí, el venen a perpetuïtat a cinquanta-quatre caps de casa, tots veïns de Torrebesses (MONCLÚS).

Està situat en la partida del «Morè», a la que alguns també nomenen de «la Vall». Aquesta finca també té un terreny en la part de darrere que, junt amb l'edifici, són unes vuit porques. En aquest mateix acte té lloc la constitució de la societat del dit molí amb els pactes que en regularan el funcionament. El molí té una llarga vida de funcionament i després resta durant uns anys sense activitat i sense destinació, fins que el 12 d'agost de 1966, reunits tots els membres de la societat Molí Vell de Torrebesses, acorden vendre a Josep Flix i Arbonès, de cal Pinxo, aquest molí d'oli. En Josep el convertirà en un habitacle, en el que viurà amb la seva família (MONCLÚS).

Molí Nou (Fig. 8)

El dia 15 d'abril de 1893,⁸ cinquanta caps de casa s'associen sota la denominació de «Societat oliera de Torrebesses», que desenvoluparà la seva activitat en un local situat en la partida

Fig.8. Restes del molí en la partida dels Hortets. Foto de l'autora.

dels Hortets. Per aquest fi, compren a Maria Oró i Esteve, amb el permís del seu marit, Manel Font i Roig, un tros de terra d'una porca i mitja que s'estén des d'un pas de catorze pams d'ample davant de l'hort fins al camí dels Hortets i que és part d'una finca de la seva propietat. Confronta per orient amb Pere Esteve, a migdia amb la resta de la finca, a ponent amb les terres de Domènec Guiu i al nord amb el camí dels Hortets. El molí tindrà una premsa al principi. Acorden entre ells que el repartiment equitatiu de la propietat del dit molí, segons la proporció del que cadascun dels socis aporti dels rendiments de les olives. Tots els socis estan obligats a moldre les seves olives en el dit molí de la societat, tant de les terres de la seva propietat com de les terres que puguin portar en arrendament. No es pot moldre olives que no pertanyin als socis. El president serà l'encarregat de fixar l'ordre amb què han de moldre.

Per l'administració i bon ordre de la fàbrica, es nomena una junta directiva composta de vuit vocals i designen pels diferents càrrecs els següents:

Francisco Oró i Arbonès, de cal Trompeta, president; Francisc Colomina i Torrebadaella, de cal Colomina, vicepresident; Antonio Masip i Castelló, de casa Pelleta, interventor; Salvador Monclús i Guiu, de cal Pubill, depositari; José Torrebadaella i Roigé, de ca la Pastora, secretari; vocals: Josep Gort i Oró, de cal Sant Roc; Francisc Arbonès i Llop, de casa Roquet; Francisc Vidal i Gomis, de cal Mosso. Aquests càrrecs són no retribuïts i obligatoris i duren un any. Cinc anys després de la compra del terreny i de la constitució del molí, la Junta decideix fer millores i instal·lar-hi una premsa hidràulica. En una carta datada en Barcelona el dia 31 d'agost de 1898, Francisco Gort i Arbonès, de cal Xambert, Salvador Monclús i Guiu, de cal Pubill, són els encarregats de la compra (MONCLÚS 2019).

Aquest molí, en primera venda, el va adquirir Bonaventura Borràs, fabricant d'oli de Lleida, que el manté en funcionament i més tard el ven a Ignasi Roigé, de cal Gargori, que el converteix en granja de garrins.

⁶ AHLL, Tom 1546, fol. 1043 a 1046v. Escripura 345.

⁷ Ibídem.

⁸ AHLL, Tom 1184, fol. 392 a 399v. Escripura 139.

Molí del Bolló

En Josep Jané, en el seu llibre *Introducció a la història de Torrebesses*, en referència a aquest molí, ens diu el següent: «Que és de l'any 1852 i que està situat en la partida de les Sorts, al camí de Sant Roc que passa per la Vall Major i pel Bolló». (Fig. 9)

Fig.9. Restes del molí en la partida de les Sorts, en la Vall Major i el Bolló. Foto de l'autora.

En document datat el 21 de març 1852,⁹ quaranta-nou caps de casa del poble es constitueixen en societat i formalitzen les bases per construir un molí en el terreny propietat de Pere Joan i Pau Vidal, pare i fill de cal Gendre. En Miquel Torrebaddella i Esteve i en Miquel Torrebaddella i Font, de cal Benet, ara cal Fortuño, pare i fill, són els que van construir aquest molí. Determinen la qualitat dels materials que empraran en la construcció. El molí tindrà tres premses. Els paletes que el construeixen ho avançaran del cost de les despeses a canvi del dret d'exploració del molí durant nou anys, cosa que els socis garanteixen o asseguren per així abonar les despeses d'aquesta construcció. Determinen les condicions de què gaudiran els socis durant aquest període en què el molí sigui explotat pels Torrebaddella i s'obliguen a portar tota la producció de cadascun d'ells a moldre en el dit molí, sota pena de dos duros per cada vegada que s'escapoleixin d'anar-hi.

Posteriorment, aquest molí fou propietat de Josep Florensa i Vidal, de cal Pastoret, que l'utilitza per tancar el seu ramat de corders i després, en 1996, el compra Ignasi Roigé i Arbonès, de cal Gargori, amb la mateixa finalitat. Ells són els que el transformen i li donen l'aspecte actual (JANÉ 2000: 63).

Cooperativa del Camp

Va haver-hi un temps en el qual funcionaven alhora tots els molins d'oli descrits, però després també va funcionar una fàbrica

de l'oli, regida per propietaris forans, fins que el dia 22 de gener de l'any 1950 es funda la Cooperativa del Camp de Torrebesses, amb 78 socis (JANÉ 2000: 98). (Fig. 10)

Fig.10. Edifici de la Cooperativa del Camp de Torrebesses. Foto de l'autora.

La primera junta la formen: president, Josep Roigé i Seró de casa Font; secretari, Miquel Font i Esteve; depositari, Pere Pujol i Guiu de cal Gargori, i vocals: Pere Gort i Porqueres, Alexandre Arqué i Casol i Pau Vidal i Arqué.

En l'any 2021 es produeix la fusió-absorció per la Cooperativa de la Granadella, i la Cooperativa de Torrebesses acaba la seva activitat.

CONCLUSIÓ

La immobilitat del Monestir i la pressió dels impostos obliga els caps de casa del poble durant tot el segle XVIII a continuar amb el plet i amb la política de rebel·lia que es van proposar. La lluita dels caps de casa del poble i el desenvolupament del seu pla durarà fins a la fi del Monestir, l'any 1835, quan Torrebesses, per fi, tindrà llibertat. A partir d'aquí i durant tot el segle XIX hi haurà una eclosió en la construcció de molins que farà possible el moldre tota la producció d'oli que durant aquest segle es va anar incrementant.

Com a curiositat, hem d'afegir que al 1950, dos-cents anys més tard del fet que Pau Vidal, monjo, constituís l'establiment per un molí fariner als Grau, es funda la Cooperativa.

⁹ AHLL, tom 1658, fol. 86 a 88v.

BIBLIOGRAFIA

JANÉ (2000): Josep Jané i Periu, *Introducció a la història de Torrebesses*, Diputació de Lleida.

MONCLÚS (2019): Maria Jesús Monclús, «Torrebesses, 500 anys sota el domini dels diferents Senyors Jurisdiccionals», *Shikar*, 6, p. 14-20.

REGUÉ (2017): Oriol Regué Sendrós, «Recull històric. Pagesos i monjos: justícia i resistència al Torrebesses del segle XVIII» *El Bolló de Torrebesses: Revista local de Torrebesses*, 12, p. 6-7.

SALES (1994): Francesc Sales i Piñero, *Història de la vila de Maials i del seu terme (del segle XVIII a la Guerra Civil (1750-1938))*, Ajuntament de Maials.

DOCUMENTACIÓ:

GUIU: Documents particulars facilitat per Jaume Farré i Marisol Guiu, del fons documental de cal Bep de Canut.

JANÉ (1828a, 1789b, 1803c): Documents particulars facilitats per Mercè Jané i Vidal, recollits pel seu pare, en Josep Jané i Periu, (1828 a) del fons documental de cal Batlle, (1789b, 1803c) del fons documental de casa Gort.

MONCLÚS: Documents particulars facilitats per M. Jesús Monclús i Puig. Fons documental de cal Negre i de cal Pubill.

